

ASTROLOGIA (gr. *ἄστρον* [astron] — ciało niebieskie, gwiazda; *λόγος* [logos] — słowo, dyskurs) — jeden z najstarszych i zarazem najbardziej kontrowersyjnych systemów wiedzy, zakładający wpływ ciał niebieskich (cykli lunarnych, solar-nych, planetarnych, astralnych) na losy indywidualnych ludzi (a. natalna), relacje pomiędzy indywidualnymi ludźmi (a. synastralna/komparatystyczna), zdrowie i procesy lecznicze (jatroastrologia), dzieje narodów i systemów społeczno-religijnych (a. mundalna), losy ludzkich przedsięwzięć (a. elekcyjna), relacje pomiędzy czasem i miejscem postawienia problemu a jego rozwiązaniem (a. horalna), zmiany pogody (astrometeorologia); współcześnie uprawiana pod nazwami kosmobiologii, kosmopsychologii, biologii solarnej, astrobiometrii lub astropsychometrii.

Początki a. sięgają najodleglejszej starożytności. Uprawiano ją w cywilizacji starożytnego Egiptu, Mezopotamii, ale również w kulturach Indii, Chin i obu Ameryk. Dokładne zasady i zastosowania a. w początkowym okresie jej rozwoju pozostają nieznane, gdyż nie zachowały się do naszych czasów żadne przekazy pisane na ten temat. Najstarsze zabytki piśmiennictwa zawierające prognozy astrologiczne pochodzą z Babilonu, są to raporty dostarczane codziennie królowi Asyrii — Assurbanipalowi (ok. 668–626 przed Chr.). Tak podstawowy element astrologiczny, jak zodiak, powstał pierwotnie w Egipcie, a dopiero później przeniknął do Mezopotamii. Początkowo horoskopy stawiane przez kapłanów babilońskich nie miały charakteru indywidualnego, ale obliczane były dla całego kraju lub miasta i miały prognozować rozwój wydarzeń polityczno-społecznych (wojny, klęski żywiołowe). Później (od końca V w. przed Chr.) zaczęto stawiać również horoskopy indywidualne. Mniej więcej w tym samym czasie astrologia babilońska przeniknęła do Grecji (ok. 390 przed Chr. Berozus założył pierwszą szkołę astrologiczną na greckiej wyspie Kos), gdzie prawdopodobnie istniały już załóżki tej wiedzy w ramach mistyczno-filozoficznych założeń pitagoreizmu. Grecy w krótkim czasie przekształcili chaldejską a. w aksjomatyczno-dedukcyjny system wiedzy wzorowany na geometrii. Uzupełnili też a. chaldejską, dodając wiele ważnych elementów. Przede wszystkim podali fizyczny model oddziaływania gwiazd (planet) na Ziemię, ukazując tym samym pośredni wpływ (poprzez takie czynniki, jak np. powietrze) oddziaływania ciał niebieskich na losy człowieka. Wprowadzili do zasad a. element holizmu twierdząc, że wpływ ten nie pochodzi od poszczególnych ciał niebieskich, ale od całej, często bardzo złożonej, aktualnej konfiguracji tych ciał. Powiązali też a. z medycyną i alchemią. Tak zmodyfikowana a. znajdowała jednak licznych oponentów, pochodzących przede wszystkim ze średniej akademii (Karneades), szkoły sceptyków (Sektus Empiryk) i epikurejczyków. Argumenty przeciwników a. zostały odparte przez stoika Posejdoniosa z Apamei (ok. 135–50 przed Chr.), który odnawiając starostoicką doktrynę mantyki (wieszczenia) oraz harmonii kosmosu skutecznie przeciwstawił się jej krytykom. Poprzez Greków, głównie ze szkoły stoików, z a. zapoznali się Rzymianie.

Jednym z pierwszych Rzymian uprawiających czynnie a. i próbujących pogodzić koncepcje religijne Rzymian i Etrusków z systemami astrologiczno-kosmologicznymi i mądrością irańsko-babilońską był pitagorejczyk Publius Nigidius Figulus (ok. 98–45 przed Chr.). W dziełach pt. *De terris* (*O sferach Ziemi*) i *Sphaera* (*Nieboskłon*) zawarł m.in. wcześniejsze (egipskie i babilońskie) opisy gwiazdozbiorów zodiakalnych. Najstarszym kompleksowym podręcznikiem a.,

który zachował się do naszych czasów, jest napisany w II w. przez Klaudiusza Ptolemeusza (ok. 100 — ok. 147) Τετραβιβλος [Tetrábiblos (czworoksiąg)]. We wstępie (o charakterze metodologicznym) do tej pracy Ptolemeusz starał się uzasadnić sensowność formułowania prognoz astrologicznych. W tym celu rozróżnił astronomię teoretyczną, która miała wyjaśniać konfigurację i ruchy ciał niebieskich zarówno we wzajemnych relacjach, jak i w stosunku do Ziemi oraz astronomię stosowaną, tzn. a. (u Eudoksosa z Knidos i Arystotelesa termin ten oznacza matematyczną naukę o ruchach gwiazd). Wg Ptolemeusza a., posługując się stosowną do swych zadań „filozoficzną metodą”, miała badać na podstawie swoistości konfiguracji ciał niebieskich zmiany, jakie one powodują na Ziemi. Ptolemeusz twierdził, że sądy formułowane na gruncie a. nie mają takiej wartości, jak sądy formułowane na gruncie astronomii teoretycznej, ale równocześnie zauważał, że są one cenne, gdyż mogą trafnie informować o przyszłych zdarzeniach (i w związku z tym być pożyteczne). Pragnąc uchylić niekorzystne konsekwencje spowodowane determinizmem astralnym odróżnił przeznaczenie boskie (nieodwracalne i konieczne) od przyrodniczego (zmiennego i niekoniecznego). Wiedzę astrologiczną kontynuowano w starożytności również w ramach neoplatonizmu, ale spotykała się ona z silną krytyką, i to zarówno w ramach filozofii neoplatońskiej (Plotyn), jak i w patrystyce (św. Augustyn). Poprzez filozofów neoplatońskich (Proklos), a ściślej w procesie recepcji nauki gr. w filozofii arab. (począwszy od VIII w. zbierano i opracowywano gr., perskie, syryjskie i hinduskie manuskrypty astrologiczne), wiedza astrologiczna dotarła do centrum nauki arab., tzn. do uniwersytetów w Sewilli i Grenadzie. Również i tym razem a. spotkała się z silną krytyką. Sprzeciwiali się jej wielcy muzułmańscy filozofowie-teolodzy (al-Farabi, Awicenna, Awerroes, Ibn Chaldun), rozbudowując skierowane przeciwko niej znane wcześniej argumenty (m.in. o przeznaczeniu, determinizmie i odpowiedzialności za działania). Mimo to wiedza ta była ciągle studiowana i rozwijana, przede wszystkim na uniwersytetach. Największe osiągnięcia na tym polu mieli wówczas głównie Żydzi, ale również Arabowie (m.in. al-Kindi, Abu Ma’šar, al-Kabisi). Najbardziej wpływowym autorem był Abraham ibn Ezra, twórca nowej metody (później znanej jako metoda Regiomontana) wyznaczania tzw. domów astrologicznych. Żydzi też rozprzestrzenili a. w krajach Europy chrześcijańskiej, zarówno poprzez jej praktykowanie, jak i działalność piśmienniczą.

W okresie wzmożonej recepcji nauki grecko-arabskiej (XII, XIII w.) dokonywano też (Jan z Sewilli i Gerard z Cremony) licznych przekładów na łacinę astrologicznych traktatów gr. i arabskich. A. zajmowali się wówczas R. Grosseteste, R. Bacon i Albert Wielki. Tomasz z Akwinu a. nie potępił uznając, że ciała niebieskie mają władzę tylko nad cielesnymi żądzami i pragnieniami, ale człowiek rozumny jest w stanie się im przeciwstawić. Trafność przepowiedni astrologów tłumaczył tym, że jednak większość ludzi nie potrafi zapanować nad swoimi pragnieniami. W XIV w. a. rozwijała się w silnym związku z meteorologią (Ryszard z Wallingfordu, William Merle) i medycyną (Geoffrey z Meaux, Jacobus Angelus, Piotr Limoges). Powstawały też poematy o treści astrologicznej. Najbardziej znany był poemat Goeffreya Chaucera pt. *Troilus et Criseida*. Głównym przeciwnikiem a. XIV-wiecznej i zarazem wyrazicielem opinii większości uczonych jego czasów był Mikołaj z Oresme. Odrzucał on a. natalną, elekcyjną i horalną, ale dopuszczał (z pewnymi zastrzeżeniami) a. medyczną (jatroastrologię)

i astrometeorologię. Największy rozkwit a. przeżywała w okresie Renesansu. Jej wpływom ulegali wówczas zarówno świeccy władcy (m.in. Maciej Korwin, Henryk IV, Zygmunt August), jak i przedstawiciele Kościoła (m.in. Richelieu, Mazarini, Paweł III). Pod wpływem inspiracji astrologicznych rozwijała się sztuka (A. Dürer, H. Bosch). Rozkwit przeżywała także a. na UJ. Pod koniec XV w. działalność dwóch najwybitniejszych astronomów, Wojciecha z Brudzewa i Jana z Głogowa, uczyniła z krakowskiej szkoły astronomicznej drugi po Wiedniu ośrodek tego typu w Europie.

Na początku XVI w. problematyka astrologiczna zdominowała problematykę astronomiczną i ten stan rzeczy utrzymał się aż do końca wieku. A. traktowano wówczas jako ukoronowanie astronomii. Rozróżniano wówczas a. przyrodniczą (a. naturalis), zwaną też teoretyczną, matematyczną lub quadrivialis i a. orzekającą (iudiciaria), czyli praktyczną. Błażej z Parmy twierdził nawet, że a. nie różni się od filozofii przyrody secundum distinctionem obiectorum, tzn. zarówno a., jak i filozofia przyrody miały by ten sam przedmiot materialny. Główne kontrowersje w ramach renesansowej a. nie ogniskowały się jednak wokół jej koncepcji, ale wokół problematyki wyznaczonej przez polemikę pomiędzy jej czołowym krytykiem — Giovannim Pico della Mirandola (*Disputationes adversus astrologiam divinatricem*, 1495), a jej głównym obrońcą — Piotrem Pomponazzim (*De naturalium effectuum admirandorum causis, sive de incantationibus*, 1520).

W późniejszym okresie a. uprawiali także twórcy nauki nowożytnej (m.in. Tycho de Brahe, Jan Kepler, Galileusz i Newton). Kepler próbował nawet reformować a., wprowadzając nowy model fizycznego oddziaływania planet i krytykując tradycyjne interpretacje wiedzy astrologicznej jako nauki o znakach, kładąc większy nacisk na znaczenie aspektów. Podkreślał też znaczenie astrometeorologii. W wyniku procesu naturalizacji świata przyrody, jaki miał miejsce w okresie konstituowania się rudymentów nauki nowożytnej, a. straciła na znaczeniu i dzieląc los scholastyki prawie zupełnie została wyparta (w pierwszej kolejności z uniwersytetów) w XVIII w. i pierwszej połowie w. XIX. Pewne znaczenie w procesie deprecjacji a. miał upadek arystotelesowskiej filozofii przyrody, recepcja heliocentryzmu oraz (będące efektem tego procesu) odkrycia nowych planet, ale głównym źródłem niechęci do a. były sukcesy nauki i związany z nimi scjentyzm. Ok. 1850, na fali zainteresowania spirytyzmem i kulturą Wschodu, obserwuje się pewien wzrost zainteresowania a. Podstawy instytucjonalne a. zdobyła w założonym przez Heleną Bławatską (1831–1891) i Henry’ego S. Olcotta (1832–1907) Tow. Teozoficznym, a szczególnie w założonej przez ucznia Bławatskiej — Williama Frederica Allena (1860–1920), ps. Alan Leo — Loży Astrologicznej Tow. Teozoficznego. Podręczniki pisane przez W. F. Allena, przedstawiające w przystępnej formie całość a., w krótkim czasie spowodowały wzrost zainteresowania tematyką astrologiczną w krajach europejskich i Stanach Zjednoczonych. Zainteresowanie to jeszcze bardziej wzrosło po pierwszej wojnie światowej, szczególnie w Niemczech. Powstały nowe szkoły astrologiczne, m.in. system (wprowadzający nowe, hipotetyczne planety) opracowany przez Alfreda Witte’a, zw. szkołą hamburską.

Od 1930 obserwuje się lawinowy wzrost zainteresowania a. w wydaniu tzw. horoskopów gazetowych. Moda ta ukształtowała się w Europie (Anglia), ale szybko rozpowszechniła się na całym świecie. Również w tym okresie, w Stanach Zjednoczonych, zaznaczył się silny prąd intelektualny — mający

swoje źródło w pracach (m.in. *A. of Personality*, 1936; *Thy Pulse of Life*, 1943) artysty i teoretyka sztuki Dane'a Rudhyara (1895–1985) — łączenia problematyki astrologicznej z psychologiczną (m.in. z psychologią głębi Junga). W ramach tego nurtu ukształtowała się tzw. a. humanistyczna (homocentryczna), która jest jedną z prób uwspółcześnienia tradycyjnej problematyki astrologicznej. Jest to bardzo złożony system astrologiczny, który poprzez swoją symbolikę nawiązuje do okultystycznej numerologii (mającej swe źródło m.in. w neopitagorejskiej filozofii przyrody i hinduizmie).

W przeciwieństwie do tradycyjnej, predykcyjnej a., której celem było przewidywanie przyszłych wydarzeń, a. humanistyczna stara się ująć racjonalnie rozwój osobowy (psychiczny) człowieka, na drodze prognozy i retrognozy stanów mentalnych. Współcześnie ten nurt a. rozwijają m.in. Stephen Arroyo, Tracy Marks, Leszek Weres. Inną próbą aktualizacji problematyki astrologicznej jest jej „unaukowanie” poprzez wprowadzenie metod statystycznych (korelacje pozycji planet w znakach zodiaku w horoskopach natalnych z wyborem zawodu). Pionierem prac tego rodzaju był francuski psycholog M. Gauquelin (1928–1991); później kontynuowano tego typu badania (L. Michelson, O. Beckier, H. Fridman), modyfikując tylko rodzaje korelacji. Współcześnie obserwuje się szybki wzrost liczby lokalnych i ogólnokrajowych (USA) organizacji astrologicznych (ok. 200), liczby czasopism specjalistycznych (ponad 100 tytułów o przeciętnym nakładzie 1000–2000 egzemplarzy) oraz wydawnictw książkowych (ponad 250 nowych tytułów w ciągu roku).

Bibliografia: P. Choisnard, *Saint Thomas d'Aquin et l'influence des astres*, P 1926 (Św. Tomasz z Akwinu i a., Wwa 1939); E. Cassirer, *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance*, L 1927; M. Gauquelin, *The Scientific Bases of A.*, NY 1955; L. Thorndike, *The True Place of A. in the History of Science*, Isis 46 (1955), 273–278; P. Rossi, *Considerazioni sul declino dell'astrologia agli inizi dell'età moderna*, w: *L'opera e il pensiero di Giovanni Pico della Mirandola nella storia dell'Umanesimo*, F 1965, II 315–331; R. Simonet, *Les grands problèmes de l'astrologie*, P 1967; P. Zambelli, *Giovanni Mainardi e la polemica sull'astrologia*, P 1967, 205–279; G. Zanier, *Il problema astrologico nelle prime opere di Giovanni Pico della Mirandola*, La Cultura 8 (1970), 524–551; R. Ebertin, *Applied Cosmobiology*, Fr 1972; W. Shumaker, *The Occult Science in the Renaissance*, Be 1972; T. Przypkowski, *Astronomia i a. w Krakowie w drugiej połowie XVI wieku*, w: *Historia astronomii w Polsce*, Wr 1975, I 185–202; E. Garin, *Lo zodiaco della vita*, Bari 1976 (*Zodiak życia. A. w okresie Renesansu*, Wwa 1992, 1997²); M. Jastrow, *How A. Began* [bmw, Gemini Press] 1976; Swieżawski DF VI 251–294; T. Doktor, *Spotkania z a.*, Wwa 1987; R. T. Prinke, L. Weres, *Mandala życia. A. mity i rzeczywistość*, Pz 1991.

Zenon E. Roskal